НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDASAN'ATNING O'RNI

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

Ilmiy rahbar: Urazbaev Islam, katta o'qituvchi

Xalq ijodiyoti fakulteti

Madaniyatshunoslik ta'lim yo'nalishi studenti

Layla Turdimurat

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallashuv, tezkor raqamlashtirish va shiddatli axborot xurujlari sharoitida yosh avlodning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda san'at turlarining (musiqa, tasviriy san'at, teatr, kino, adabiyot) o'rni va ahamiyati kompleks ravishda tadqiq etiladi. Maqolada san'at vositasida yoshlarning estetik didi, tanqidiy tafakkuri, emotsional intellekti hamda ma'naviy immunitetini oshirish mexanizmlari ilmiy va me'yoriy-huquqiy manbalar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan davlat islohotlari, milliy musiqiy va tasviriy san'at merosining tarbiyaviy imkoniyatlari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, san'at, yoshlar tarbiyasi, estetik did, musiqa san'ati, tasviriy san'at, ma'naviy immunitet, ijodiy tafakkur, milliy qadriyatlar, pedagogik texnologiyalar.

Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan globallashuv va davrida har bir jamiyatning kelajagi hamda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uning o'sib kelayotgan yosh avlodi qanday ma'naviy va axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalanayotganiga bevosita bog'liqdir. Axborot texnologiyalarining mislsiz darajada kengayishi, ijtimoiy tarmoqlar hamda 'ommaviy madaniyat' unsurlarining kirib kelishi yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va ruhiy-axloqiy barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday murakkab sharoitda yoshlarda g'oyaviy bo'shliq paydo bo'lishining oldini olish, ularda zararli mafkuraviy tahdidlarga qarshi mustahkam

ma'naviy immunitetni shakllantirish davlat va jamiyat oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Madaniyat va san'at insoniyat tarixida har doim shaxsning ma'naviy poydevori, komillik va estetik kamolot omili sifatida xizmat qilib kelgan. San'at insonning nafaqat mantiqiy tafakkuriga, balki eng nozik his-tuyg'ulariga, emotsional olamiga bevosita ta'sir ko'rsatish kuchi bilan boshqa ma'rifiy vositalardan tubdan ajralib turadi. Badiiy obrazlar, ohanglar, ranglar va sahnadagi dramatik kechinmalar orqali yoshlar qalbida ezgulik, vatanparvarlik, halollik va insonparvarlik kabi olijanob fazilatlar chuqur ildiz otadi. San'at mezonlari va badiiy asarlarni idrok etish jarayonida yoshlar o'z milliy o'zligini hamda umuminsoniy qadriyatlarni teran anglab yetadilar.

O'zbekiston Respublikasida yoshlar siyosati va madaniyat sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri darajasiga ko'tarilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida'gi PQ-5040-sonli Qarori, '2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida'gi PF-60-sonli Farmoni hamda 'O'zbekiston — 2030' Strategiyasida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularda vatanparvarlik va daxldorlik tuyg'usini mustahkamlash bo'yicha uzluksiz chora-tadbirlar tizimi belgilangan. Shu munosabat bilan, san'atning yoshlar ma'naviy dunyoqarashiga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy jihatdan tadqiq etish, uning pedagogik va psixologik imkoniyatlarini ochib berish nihoyatda katta nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini va estetik tafakkurini rivojlantirishda san'at turlarining rolini har tomonlama tahlil qilish, milliy va xalqaro tajribalarni umumlashtirish hamda ta'lim va tarbiya jarayonida san'atning tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Ma'naviyat — bu insonning ruhiy va intellektual salohiyati, uning axloqiy mezonlari, jamiyatga, Vatanga va atrof-muhitga bo'lgan munosabatini belgilaydigan murakkab ijtimoiy-psixologik hodisadir. San'at esa ushbu ma'naviy dunyoni aks ettiruvchi va uni boyituvchi asosiy vositadir. Falsafiy va pedagogik manbalarda ta'kidlanishicha, san'at va estetik tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, ular birgalikda shaxsning estetik didi va badiiy tafakkurini shakllantiradi. Estetik tarbiya faqatgina go'zallikni his etish bilan cheklanib qolmay, balki insonning hayotdagi, mehnatdagi va o'zaro munosabatlardagi xulq-atvorida nafislik va axloqiy poklikni qaror toptirishga xizmat qiladi [2].

Sharq mutafakkirlari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy va boshqa allomalar o'z asarlarida musiqa va badiiy san'atning inson ruhiyatini poklash va uni komillikka yetaklashdagi rolini alohida e'tirof etganlar. Abu Nasr Forobiy o'zining 'Katta musiqa kitobi' (Kitab al-Musiqa al-Kabir) asarida musiqiy ohanglarning inson kayfiyati va axloqiy holatiga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy asoslab bergan bo'lsa, Alisher Navoiy badiiy adabiyot va she'riyat orqali insonda saxovat, mehr-oqibat va adolat tuyg'ularini tarbiyalash g'oyasini ilgari surgan. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari ham san'at bilan muntazam shug'ullanish yoki uni badiiy idrok etish insonda o'ng va chap miya yarim sharlarining mutanosib rivojlanishiga, ijodiy va tanqidiy fikrlashning ortishiga sabab bo'lishini isbotlamoqda.

Zamonaviy transformatsiyaviy ta'lim konsepsiyasiga ko'ra, san'at insonning ma'naviy hayotiga chuqur kirib borib, undagi yuqori maqsadlar sari intilish hissini, yaxshilikni targ'ib qilish va insonlarga nisbatan mehr-shafqat tuyg'usini kuchaytiradi. San'at asarlari bilan muloqotda bo mezonlar o'rnatiladi, inson o'z ichki 'Men'ini va ijtimoiy mas'uliyatini anglab yetadi.

San'atning har bir turi — musiqa, tasviriy san'at, teatr, kino, badiiy adabiyot va raqs — yoshlar shaxsiga o'ziga xos yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi. Musiqa san'ati insonning hissiy tuyg'ulariga bevosita yetib borib, unda emotsional intellektni (EQ)

rivojlantiradi. Yoshlar musiqiy asarlar tinglaganda yoki cholg'u ijro etganda sabr-toqat, diqqatni jamlash, hissiyotlarni boshqarish va empartiya (boshqalar kechinmasini anglash) ko'nikmalarini egallaydilar [2].

Tasviriy san'at (rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik, amaliy bezak san'ati) esa vizual idrok va fazoviy tasavvurni kengaytirib, borliqdagi ranglar va shakllar uyg'unligini tahlil qilish hamda mantiqiy-ijodiy mushohada yuritishni o'rgatadi. Yoshlar tasviriy faoliyat bilan shug'ullanganlarida, atrof-muhit hodisalarini estetik baholash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar [5].

Teatr va kino san'ati esa sinkretik tabiatga ega bo'lib, o'zida adabiyot, musiqa, tasviriy va aktyorlik mahoratini muntazam birlashtiradi. Teatr spektakllari va mazmunli badiiy filmlar orqali yoshlar turli hayotiy situatsiyalarga, insoniy ziddiyatlarga va axloqiy tanlovlarga guvoh bo'ladilar. Bu jarayonda ularda jamiyatdagi hodisalarga obyektiv va tanqidiy baho berish, yaxshilik va yomonlikni ajratish hamda shaxsiy hayotiy pozitsiyasini shakllantirish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Shu sababli san'at shunchaki ko'ngilochar vosita emas, balki shaxsiyatni shakllantiruvchi va tarbiyalovchi eng ta'sirchan ijtimoiy-pedagogik quroldir.

O'zbek xalqining boy musiqiy merosi, xususan, YUNESKO insoniyatning nomoddiy madaniy merosi Reprezentativ ro'yxatiga kiritilgan 'Shashmaqom', Katta ashula, baxshichilik san'ati va xalq qo'shiqlari yosh avlodni milliy g'urur va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda beqiyos manba hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida'gi hamda 'Musiqa san'ati va madaniyatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida'gi PQ-265-sonli qarorlari milliy san'atimizni asrab-avaylash va uni yoshlar orasida keng targ'ib etishda yangi shart-sharoitlarni yaratdi [3].

Maqom kuylari o'zining chuqur falsafiy mazmuni, Sharq mumtoz g'azaliyoti bilan uyg'unligi va yuksak badiiy barkamolligi bilan yoshlar qalbida teran ma'naviy va estetik didni shakllantiradi. Ustoz-shogird an'analari asosida yoshlarga mumtoz

ashula va cholg'u ijrochiligini o'rgatish ularning ma'naviy dunyosini boyitish bilan birga, milliy identifikatsiyani va madaniy vorislikni saqlab qolishga xizmat qiladi.

O'tkazilgan ijtimoiy va pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, maktab va oliy ta'lim muassasalarida milliy musiqa madaniyati va maqom namunalarini muntazam tinglab ulg'aygan o'quvchi-yoshlarda tajovuzkorlik, loqaydlik va yot g'oyalarga berilish holatlari sezilarli darajada kam bo'ladi. Milliy cholg'ularimiz — dutor, tanbur, nay, g'ijjak, doira va rubobda kuy ijro etish ko'nikmalarini egallash yoshlarning milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatini oshirib, ularda ozod va erkin fikrlash, jamoaviy hamkorlik va mehnatsevarlik tuyg'ularini kuchaytiradi.

Tasviriy san'at ta'limida milliy miniatyura, xalq amaliy san'ati (kandakorlik, ganchkorlik, kashtachilik, yog'och o'ymakorligi) hamda zamonaviy rangtasvir asarlaridan foydalanish yoshlarning badiiy-estetik qarashlarini kengaytiradi [5]. Boshlang'ich va o'rta ta'lim muassasalarida tasviriy san'at darslarini interfaol pedagogik texnologiyalar, multimediya vositalari va virtual muzey ekskursiyalari bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini va ijodiy faolligini oshirmoqda.

Jahondagi nufuzli muzeylar va O'zbekiston Badiiy akademiyasi ko'rgazmalar zallarida saqlanayotgan nodir asarlar bilan tanishish yoshlarda tarixiy xotirani va milliy iftixor hissini shakllantiradi. Chirchiq davlat pedagogika universitetining 'Art studio' ijodiy markazida amalga oshirilgan 'Tovush va rang sintezi' kabi loyihalar shuni ko'rsatdiki, musiqiy asarlar ta'sirida tasviriy kompozitsiyalar yaratgan o'quvchilarning 78 foizida obrazli va estetik tafakkur darajasi sezilarli darajada yuqorilagan [4].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 'Yoshlar madaniyat va san'at markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida'gi 2014-yil 14-avgustdagi 232-son qaroriga muvofiq, joylarda yosh iqtidor egalarini aniqlash, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Respublika va xalqaro

miqyosda o'tkazib kelinayotgan 'Yangi O'zbekistonning yangi taronalari', 'Yoshlik bahori', 'Iste'dodlar kamalagi', 'Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari' hamda tuman va shahar madaniyat markazlaridagi to'garaklar ming-minglab yoshlarni qamrab olmoqda.

Madaniyat markazlari va 'Barkamol avlod' bolalar maktablarida yo'lga qo'yilgan teatr, musiqa, tasviriy san'at, dizayn va xalq ijodiyoti yo'nalishidagi to'garaklar yoshlarning mantiqiy fikrlashini, kommunikativ ko'nikmalarini va ijtimoiy faolligini oshirmoqda. San'at va madaniy tadbirlar orqali yoshlar o'rtasida sog'lom raqobat muhiti shakllanadi, ular yangi do'stlar orttiradi va ijtimoiy muhitga samarali moslashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Teatr va kino san'ati yoshlarning ijtimoiy fikrini shakllantirishda eng ta'sirchan vositalardan biridir. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti hamda respublika teatr studiyalari tomonidan sahnalashtirilayotgan vatanparvarlik, tarixiy qahramonlik va zamonaviy axloqiy muammolarga bag'ishlangan spektakllar yoshlar ongida teran hayotiy xulosalar chiqarishga turtki bermoqda. Madaniy-ommaviy tadbirlar va teatrlashtirilgan tomoshalarda adabiyot, musiqa, raqs va tasviriy san'at unsurlarining sinkretik birikishi tomoshabinlar qiziqishini badiiy-estetik g'oyalar atrofida birlashtiradi va 'Men'dagi shaxsiy maqsadlarni 'Biz' konsepsiyasiga yaqinlashtiradi.

O'zbekistonda yoshlar o'rtasida madaniyat va san'at tadbirlarining shaxsiy hamda ijtimoiy rivojlanishga ta'sirini aniqlash maqsadida bir qancha ilmiy-pedagogik tadqiqotlar va tajriba-sinov ishlari o'tkazilgan. Quyidagi 1-jadvalda san'at va madaniyat tadbirlarida muntazam ishtirok etuvchi yoshlar (tajriba guruhi) va ushbu faoliyatdan chetda qolgan yoshlar (nazorat guruhi) o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik ko'rsatkichlarning solishtirma tahlili keltirilgan [1, 3].

№	Rivojlanish mezonlari	Tajriba guruhi (%)	Nazorat guruhi (%)

1	Ijodiy va noaniq vaziyatlarda nostandart fikrlash	85%	58%
2	Tanqidiy tafakkur va axborotni tahlil qilish	82%	55%
3	Emotsional intellekt va empartiya ko'rsatkichlari	88%	60%
4	Ijtimoiy faollik va vatanparvarlik hissi	90%	64%
5	Zararli g'oyalarga qarshi ma'naviy immunitet	92%	68%

Manba: S. Z. Ismailova (Olmaliq davlat texnika instituti) ning «Yoshlar orasida madaniyat va san'atning ahamiyati» *nomli ilmiy maqolasi (*The Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 5-jild, 12-son)*

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, san'at va madaniyat tadbirlarida muntazam qatnashgan va badiiy ijod bilan shug'ullangan yoshlarda zararli g'oyalarga qarshi ma'naviy immunitet 92% ni, ijtimoiy faollik va vatanparvarlik hissi 90% ni tashkil etgan. Bu ko'rsatkichlar nazorat guruhiga nisbatan 20-28% yuqoridir. Demak, san'at shunchaki estetik vaqt o'tkazish emas, balki shaxsning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydigan eng samarali omildir.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda san'atning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. San'at — bu insonning ichki dunyosini poklaydigan, uning ruhiyatiga ezgulik va go'zallik urug'larini sepadigan, tafakkurini kengaytiradigan hamda jamiyatda komil shaxs bo'lib kamol topishiga xizmat qiladigan beqiyos kuchdir. Globallashuv va mafkuraviy xurujlar kuchaygan hozirgi davrda milliy hamda umuminsoniy san'at namunalaridan samarali foydalanish yoshlarimizning ma'naviy immunitetini mustahkamlashning eng ishonchli kafolatidir.

O'tkazilgan tadqiqotlar va ilmiy tahlillar asosida yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini san'at vositasida yanada yuksaltirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir:

1. Ta'lim tizimida san'at fanlarining integratsiyasini oshirish: Maktablarda musiqa, tasviriy san'at va adabiyot darslarini o'zaro bog'liq holda, interfaol va raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etish zarur.

2. Milliy cholg'ular va xalq amaliy san'atini ommalashtirish: Har bir umumta'lim maktabida milliy musiqiy cholg'ular va tasviriy san'at to'garaklari faoliyatini moddiy va uslubiy jihatdan tubdan yaxshilash.

3. Teatr va muzeylar bilan hamkorlikni kuchaytirish: O'quvchi va talabalarning teatr spektakllari, badiiy galereyalar hamda tarixiy-madaniyat ob'ektlariga muntazam tashriflarini tizimli ravishda yo'lga qo'yish.

4. Yosh ijodkorlarni rag'batlantirish: Respublika va hududiy ko'rik-tanlovlar, festivallar va amaliy ko'rgazmalar ko'lamini kengaytirib, iqtidorli yoshlarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mamirjonova M.A. Madaniyat va san'atning yoshlar hayotida tutgan o'rni // Ilm-fan taraqqiyoti ilmiy jurnali. – Toshkent, 2024. – № 41. – B. 41-43.
2. Xaydarov S.A. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda madaniyat va san'atning ahamiyati // Yosh olimlar ilmiy to'plami (Innovative Academy). – Navoiy, 2025. – Jild 3, Son 56. – B. 134-136.
3. Ismailova S.Z. Yoshlar orasida madaniyat va san’atning ahamiyati // The Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – Olmaliq, 2024. – Volume 5, Issue 12. – B. 1391-1396.
4. Qoraboyev Sh. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda o'zbek mumtoz qo'shiqchilik san'atining o'rni // Oriental Art and Culture jurnali. – Toshkent, 2023. – № 4. – B. 110-115.

5. Esanova H., Jumaboyev N. O'zbekiston yoshlarining ma'naviy va estetik tarbiyasida tasviriy san'at va zamonaviy pedagogik texnologiyalar // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. – Toshkent, 2026. – Tom 4, № 5.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 'Yoshlar madaniyat va san’at markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida'gi 2014-yil 14-avgustdagi 232-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (Lex.uz).